

Hukuku bütünü ile ele alan hukuk felsefesi ise, doğrudan doğruya adalet sorunu ile ilgilenir, adaletli bir hukukun ("olması gereken" hukukun) ilkelere araştırır.

İşte bütün bu ödevlerin yerine getirilmesinde çağın dünya görüşü etkin bir temeldir. Çünkü adalet dünya görüşünü oluşturan tüm değerlerden biri olduğu gibi onu yansıtmaya çalışan hukuk da varlığın bir görüntüsüdür. Bu nedenle dünya görüşünde varılacak bir bilgi ve düşüncenin, adalet ve hukuk anlayışımızı da etkileyeceği, bu anlayışımızı kendi doğrultusuna koştur (paralel) bir niteliğe sokacağı kesindir.

KAYNAKÇA

- CAMUS, Albert - Denemeler (Çev. S.Eyüboğlu), Çan Yayınları İst. L960
- FROMM, Erich - Sahip Olmak yada Olmak (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İst. 1990(Metinde "Fromm SO) olarak gösterilmiştir).

- FROMM, Erich - Sevmeye Sanatı (Çev. İşıtan Gündüz), Say Yayınları, İst.(Metinde "Fromm SS" olarak gösterilmiştir).
- HARTMANN, Nicolai - Ethic, 4. unverschäanderte Auflage, Berlin 1962.
- HESSEN, Johannes - Der Sinn des Lebens, Münster/Westfalen 1955 (Metinde "HessenSL" olarak gösterilmiştir).
- PLANCK, Max - Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş (Çev. Yılmaz Öner), Alan Yayıncılık, İst. 1987.
- RADBRUCH, Gustav - Hukukta Bilgelik Dolu Özlü Sözler (Çev. Prof. Dr. Vecdi Aral) Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli 2002.
- RADBRUCH, Gustav - Kleines Rechts-Brevier, herausgegeben von Fritz von Hippel, Göttingen 1962 (Metinde "Radbruch KRB" olarak gösterilmiştir).
- SCHELER, Max - İnsanın Kosmostaki Yeri (Çev. Tomris Mengüşoğlu), İst. 1968.
- UNAMUNO, Miguel de - Yaşamın Trajik Duygusu (Çev. Osman Derinsu), İnkılâp Kitabevi, İst. 1986.

İnsan Hakları Eğitiminde Felsefe Eğitiminin Gerekliliği

A. Kadir ÇÜÇEN*

Bu çalışmanın amacı; insan hakları eğitiminin gerekliiği ve önemini, felsefe ve insan hakları eğitimi ilişkisini, insan hakları eğitiminde verilmesi amaçlanan felsefi zihniyetin nasıl olması gerektiğini ve felsefi zihniyete sahip bireyin insan haklarına ve dünyaya bakışını açıklamaktır.

Bu nedenle insan hakları eğitiminde felsefe eğitiminin gerekliiğini açabilmek için ilkin insan hakları ve eğitiminin tanımı üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, insan hakları eğitiminde felsefenin gerekliiği ele alınacaktır. Sonra da felsefi düşünmenin insan haklarının bilgisini, korunmasını ve kullanımını nasıl belirlediği açıklanacaktır. Sonuç olarak ise, felsefi düşüncenin bireye sağladığı kazanımlar açıklanacaktır. Böylece insan hakları eğitiminde felsefe eğitiminin yeri ve öneminin gerekliiği de gösterilmiş olacaktır.

İnsan; hem biyolojik hem de toplumsal varlıktır. Diğer tüm canlı varlıklar gibi, onun da yaşamını sağlayan bir organizması; yani canlı bir bedeni vardır. Bu, onun biyolojik yapısıdır. Biyolojik yapısını sürdürebilmek için insan, diğer insanlarla bir arada bulunmak zorundadır. Ancak o, toplum için-

de olduğu sürece yaşayabilir. Bu nedenle, insan aynı zamanda da toplumsal bir varlıktır.¹

İnsan; düşünen, bilen, eylemde bulunan, karşılaştığı varlık ve nesnelere değer atfeden, onlara karşı çeşitli tavırlar takınan bir varlıktır. Ayrıca insan; isteyen, arzu eden, seçen, özgür olan, toplum ve devlet kuran, öğreten ve öğrenen, sanat, teknik ve bilim yapabilen, konuşan ve gülen bir varlıktır. Bütün bu nitelikler, insanı insan yapan öğelerdir. İnsanın olduğu her yerde, bu özellikler koşulsuz olarak gerçekleşmektedir. İnsanın bu özellikleri arasında sıkı bir bağ ve ilişki vardır. Örneğin; insan bilen ve düşünen bir varlık olarak, sanat, teknik ve bilim alanlarında çeşitli bilgi ve eserler üretir.²

İnsan doğuştan getirdiği bazı olanak ve yetenekleri eğitim yoluyla geliştirebilen bir canlıdır. İşte, insanın sadece insan olmasından gelen bu olanak ve yeteneklerini koruması ve geliştirmesi için sağlanan hakların tümüne **insan hakları** adı verilir. İnsan haklarına, her insan sahiptir. İnsana özgü özellikler ve olanaklar, insanı değerli bir varlık yapar. Ancak bunların önce korunması, sonra da geliştirilmesi ge-

(*) Prof.Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Çüçen, A. Kadir. "İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi", Kaygı: Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Sayı 2 Bahar 2003, s.27.

(2) A.g.m., s. 27.

rekir. Çünkü bu özellikler, insanı değerli ve onurlu bir varlık yapar. İşte, her insanda bulunan bu özelliklerin ve olanakların korunması ve geliştirilmesi düşüncesi, *insan hakları* kavramının oluşmasının temelidir. O halde insan hakları, bireylerin salt insan olmalarından dolayı kazandıkları haklardır.³

İnsan haklarının bazıları, temel hak ve özgürlükler adını alır. Bunlar, insanın insan olduğu için sahip olması gereken birincil ve vazgeçilmez hak ve özgürlüklerdir. Bunlar olmadan diğer insan haklarının gerçekleşmesi olanaksızdır. Temel hak ve özgürlükler, başkasına verilemez ve devredilemez; çünkü onlar, yaşama, kişi dokunulmazlığı, din, vicdan, kanaat ve düşünce özgürlüğü haklarıdır. Temel haklar, kişiye özgü olmasına rağmen, yine de yasalarda sınırları tanımlanmış haklardır. Kişi, kendi temel haklarını korurken, diğerinin temel haklarına saygısızlık edemez ve zarar veremez.⁴

İnsanın kendine özgü seçim ve kararları doğrultusunda ortaya çıkan haklara, birinci kuşak insan hakları denir. Bu haklar; güvenlik içinde yaşama hakkı, özel yaşamın gizliliği hakkı, düşünme ve düşünceleri ifade etme hakkı ve özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkıdır.

Ekonomik açıdan güçsüz olanları ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitsizliğe karşı korumak için de çeşitli insan hakları bulunmaktadır. Bu haklara ikinci kuşak insan hakları denir. Bu

haklar; özel mülkiyet hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkıdır.

İnsan haklarının bir kısmı da, gelecekteki insanların haklarının göz önüne alınmasını kapsar. Bu haklara üçüncü kuşak insan hakları denir. Bu haklar; çevre hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mirasını koruma hakkıdır.⁵

Eğitim; bilgi alanı oluşturan herhangi bir bilgi ya da bilim dalının, çeşitli yöntemler kullanılarak ikinci şahıslara (öğrencilere) öğretilme sürecidir. İnsan hakları eğitimi;

- haberdar etme,
  - bilgilendirme,
  - davranış geliştirme,
  - duyarlı vatandaş yetiştirme aşama ve süreçleriyle gerçekleşir.
  - İnsan hakları eğitiminin amaçları arasında;
  - İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmek,
  - İnsanlar ve uluslar arasında demokrasiyi, toplumsal adaleti, dayanışmayı ve dostluğu geliştirmek
  - Bireyleri etkin yurttaşlık doğrultusunda güçlendirmek,
  - Evrensel insan hakları değerlerine dayalı bir barış kültürü oluşturmak vb. gibi insanda bilgi, beceri ve davranış değişiklikleri sağlamak sayılabilir.⁶
- İnsan hakları eğitimi, yalnızca okullarda verilebilecek bir öğretim değildir. İnsan önce doğduğu ve belli bir

yaşa kadar birlikte olduğu ailede, insan hakları eğitimi alır. Demokratik bir anlayışa sahip bir ailede, aile üyeleri birbirlerini dinler ve ortak kararlara varabilirler. Böylece kendi ve diğerinin haklarına saygı ortaya çıkar.

Okulda devam eden insan hakları eğitimi, kişiyi topluma ve geleceğe hazırlar. Okuldaki insan hakları eğitimi, bilimsel bilgilerin ışığında öğrencilere adalet, eşitlik, özgürlük, barış, onur, hak ve demokrasi kavramlarının anlamını öğretir. Özellikle okullardaki eğitimsel kol çalışmaları, insan hakları eğitiminin öğrencilerin yaşamlarında ve uygulamalarındaki gelişimini hızlandırır. Eğitimsel kol çalışmalarında, öğrencilerin demokrasi kültürünü yaşayarak öğrenmeleri amaçlanmalıdır. Eğitimsel kol çalışmalarında öğrenci;

- Kendisine ve kol arkadaşlarına karşı olan sorumluluğunu ve haklarını öğrenir ve bunları korumaya çalışır,
- Diğerlerinin haklarına karşı saygı duymayı öğrenir,
- Böylece haklara saygı duymayı genelleyerek, tüm insanların haklarına saygı duymayı öğrenir.

İnsan hakları eğitimi, aile ve okul dışında da devam eden bir süreci kapsar. İnsan hakları eğitimi, insanın tüm yaşamı boyunca devam eder. Devlet, yazılı ve görsel medyayı kullanarak, insanların birbirlerinin haklarına saygı duymalarını ve bu hakları korumalarını amaçlayan yayınları özendirilmelidir. Seminer, konferans ve panellerle, insan hakları eğitimi geniş kitlelere ulaştırılmalıdır.

Daha sonra diğer insanların da bulunduğu toplumla birlikte yaşamayı öğreniriz. İşte, okul dışında tüm hayatımız boyunca sürdürdüğümüz öğren-

me etkinliğine yaygın eğitim denir. Yaygın eğitim, çalıştığımız iş yerinde, seyrettiğimiz televizyonda, okuduğumuz gazete ya da kitapta, arkadaşlıklarda, vb. olaylarda hep devam eder.

Eğitim insanoğlu içindir. İnsanlığın temel prensipleri kazandırılmaksızın bireyler, insan olma değerine sahip olamazlar. İnsanın düşünme, hissetme ve bilme kapasitelerini geliştirmediği sürece de eğitimin bir önemi yoktur. İnsan haklarını, demokrasiyi ve diğer kavramları bilip benimseme, uygun davranışlar sergileme, ancak eğitilmekle mümkündür.

“İnsan hakları eğitimi” herkeste insan haklarına saygı ile bu hakları koruma ve yararlanma bilincini geliştirmek amacıyla, uygun içerik, materyal ve yöntemlerle verilen eğitime karşılık gelir. Bu açıdan, insan hakları eğitiminin temel ilkeleri şunlardır;

- Etik İlkeler,
- Sevgi, Saygı, Hoşgörü ve Güven,
- Eğitim ve Bilgi,
- Düzen, Hukuk ve Demokrasi,
- Barış, Eşitlik ve Özgürlüktür.

Bu ilkeleri gerçekleştirmek için de insan hakları eğitiminin yöntemi öğrenci / öğrenen merkezli öğretim ya da eğitim olmalıdır. Bu yöntemde öğretmenin “mutlak bilgili” öğrenenin ise “mutlak bilgisiz” ve pasif bir konumda olduğu kabul edilmez. Öğrenenin ve öğretmenin birlikte bilgiyi aramaları istenir. Böylece insan hakları eğitiminin en önemli hedefi; kişinin bilgi edinme ve karar alma süreçlerine katılım bilincinin ve sorumluluğunun geliştirilmesidir. Böyle bir eğitim ancak felsefi düşünmeye sahip bireylerde tam olarak gerçekleştirilebilir. Çünkü felsefi dü-

(3) A.g.m., s. 29.

(4) Aynıntılı bilgi için bakınız: Tanör Bülent, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi”, *İnsan Hakları*, editör: Korkut Tankuter, YKY İstanbul 2000. s. 47-63.

(5) Uygun Oktay, “İnsan Hakları Kuramı”, *İnsan Hakları*, editör: Korkut Tankuter, YKY İstanbul 2000. s. 21-25.

(6) *Ders Kitaplarında İnsan Hakları*, *İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin*, Editörler: Melike Türkan Bağlı, Yasemin Esen, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Tarih Vakfı Yayınları İstanbul 2003. s.23-24.

şünmeye sahip bireyde aşağıdaki özellikler hem bulunur hem de daha çok geliştirilebilir:

- Merak ve şüphe
- Akılcı düşünme
- Eleştirel yaklaşım
- Çok bakışlı, araştırıcı ve sorgulayıcı düşünme
- Problem görme
- Çözüm önerisi getirme
- Farklılıkları kabul etme⁷

Bu özelliklerin bireyde bulunması yetmez; bu özelliklerin ortaya çıkması ve geliştirilmesi de gereklidir. Bu özelliklerin kazanımında ve geliştirilmesinde felsefenin büyük rolü olduğu kabul edilir. Çünkü felsefi düşünme doğasında bu özelliklerle zaten barındırmaktadır. Bireye felsefi bakış açısı kazandırmak için;

- çocukluktan itibaren merak ve öğrenme isteğinin önünü açmak,
- sorulara doğru yanıt alma ve bulma ortamı içinde olmasını sağlamak,
- bilgi öğrenme sürecini, bilgiyi bulma ve araştırma sürecine dönüştürmek,
- oyun, tiyatro, drama ve yaratıcı düşünmeye yönelik uygulamalı yaşam alanları oluşturmak,
- çocuğun/kişinin bir birey olarak kendisinin de düşünebileceğini ve düşündüğünün de değerli olduğunu gösterme olanakların sağlayacak demokratik, hoşgörü üzerinde kurulan, etik ilkeleriyle desteklenmiş bir öğretim ortamı ya da yaşam alanı oluşturmak gerekir.

Bu öğretim ortamı ya da yaşam alanları:

- Aile içinde söz hakkı olduğunu ve düşüncelerinin katkı yapabileceğini kabul etme ve bireye gösterme
- Katılımcı yaşam biçimini destekleme
- Çoğunluğun dışında kalan düşüncenin de olabileceğini ve bu düşünceye de saygı duyulması gerektiğini öğretme ve uygulamaya
- İnsana sevgi ve saygının gerekliliğini görme ve yaşama biçimi haline getirme
- Etik değerlerin gerekliliğini görme ve uygulama özelliklerini içermelidir.
- Toplumsal yaşam ve felsefi bakışa sahip olan birey şu özellikler sahiptir:
  - Farklılığı görme ve kabul etme
  - Hoşgörlü olma
  - Demokrasi ve katılımcılığı yaşam biçimine dönüştürme
  - Görev bilincine sahip olma
  - Sorumluluk sahibi olma
  - Diğerlerinin de birey olduğunu ve bizim kadar haklara sahip olduğunun bilincinde olma
  - İnsanlık için iyiyi, doğruyu ve güzeli isteme
  - Kendini gerçekleştirme yollarını arama
  - Örgütlenerek hak ve özgürlüklerin öğrenilmesi, korunması ve geliştirilmesini sağlamak
  - Diğer insanlara ulaşmak ve onların yanında kendi olma olanaklarını görmesini sağlamak

(7) Aynımlı bilgi için bakınız: Çüçen, A. Kadir, *Felsefeye Giriş*, Asa Kitabevi Bursa 2006. s. 45-49.

- Demokratik yaşam biçimini yaygınlaştırmak
- Bir arada yaşama bilinci ve sorumluluğu geliştirme
- Dinleme, kendi fikrini savunma gibi zihinsel becerileri geliştirme
- Yazılı ve görsel basın gibi çeşitli kaynaklardan elde edilecek materyali analiz edebilme, özellikle ön yargı ve ayrımcılık gibi konuları tanımlayabilme becerisi
- Farklılıkları kabul etme, olumlu kişisel ilişkiler kurabilme gibi toplumsal beceriler
- Çatışmaları şiddete başvurmadan çözebilme becerisi
- Sorumluluk alma ve karar alma süreçlerine katılım becerisi⁸ kazandırır.

Felsefi düşünme destekli insan hakları eğitimi ile barış, adalet, sorumlu ve katılımcı vatandaşlık, hukukun üstünlüğü gibi insan hakları kültürü ile ilişkili kavramların aktarılması gerekir. Nitekim çeşitli ülkelerde sadece insan hakları eğitimi ismiyle değil, barış eğitimi, düşünce eğitimi, düşünce tarihi, demokrasi eğitimi ya da yurttaşlık eğitimi gibi başlıklarla da verilmektedir.

İnsan hakları kültürünün gelişebilmesi için, küçük yaşlardan itibaren bireylere devlet, demokrasi, adalet, hukukun üstünlüğü gibi kavramların doğru ve açık bir şekilde aktarılması gerekir. Bunların olabilmesi ancak *felsefi düşüncenin* kazanılmasıyla olanaklıdır. Çünkü felsefe, kavramları aydınlatmayı, sorgulamayı, eleştirmeyi, onlara yeni

boyut kazandırmayı amaçlayan tutumuyla hem bilimlerden hem de inanç dizgelerinden ayrılır.⁹ "İnsan haklarını koruma sorunu, *felsefi, etik ve siyasal* bir sorun olarak görünüyor. *Felsefi* sorundur, çünkü insan hakları kavramının açıklığa kavuşturulmasına... şiddetle ihtiyaç vardır. *Etik* bir sorundur, çünkü günlük yaşamda bu haklara saygı gösteren ya da onları çiğneyen kişilerdir."¹⁰ Bu nedenle felsefe eğitimi almış ve etik değerlere sahip bireyler, insan hakları kavramının ne anlama geldiğini kavram kargaşalarına neden olmadan anlar ve böyle bir düşünmeyi de yaşam biçimine dönüştürebilir.

KAYNAKLAR

- Bağlı, Melike Türkan ve Esen, Yasemin (editörler), *Ders Kitaplarında İnsan Hakları, İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Çotuksöken, Betül, "İnsan Hakları Eğitiminde Felsefenin Vazgeçilmez Rolü" *50 yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, TFK Yayınları, Ankara 1999.
- Çüçen, A. Kadir, "İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişim", *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı 2 Bahar, 2003.
- Çüçen, A. Kadir, *Felsefeye Giriş*, Asa Kitabevi, Bursa, 2006.
- Kuçuradı, İoanna, "Felsefe ve İnsan Hakları", *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, TFK Yayınları, Ankara, 1980.
- Tanör, Bülent, "Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi", *İnsan Hakları*, editör: Korkut Tankuter, YKY, İstanbul, 2000.
- Uygun, Oktay, "İnsan Hakları Kuramı", *İnsan Hakları*, editör: Korkut Tankuter, YKY İstanbul 2000.

(8) *Ders Kitaplarında İnsan Hakları, İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin*, Editörler: Melike Türkan Bağlı, Yasemin Esen, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Tarih Vakfı Yayınları İstanbul 2003. s.24

(9) Çotuksöken Betül, "İnsan Hakları Eğitiminde Felsefenin Vazgeçilmez Rolü" *50 yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, TFK Yayınları, Ankara 1999. s.382.

(10) Kuçuradı İoanna, "Felsefe ve İnsan Hakları", *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, TFK Yayınları Ankara, 1980. s. 53.